

FIGYELŐ

EGY NAGY TUDÓS HALÁLÁRA

EZERKILENC SZÁZHARMINCÖT május elsején, mialatt a bölcsészeti kar ülését vezette, Gombocz Zoltán, a kar dékánja összeesett székében és néhány perc múlva kilehelte lelkét.

A budapesti egyetem nagy nyelvészének korai halála mély gyászba borította az egész magyar tudományos életet. De a határokon túl is, a műveit európai világban gyász üli meg a lelkeket, mert Gombocz Zoltán személye és tudománya egyetemes tiszteletben állott mindenütt, ahol személyesen megfordult vagy ahová munkái eljutottak.

Egy évtizeddel ezelőtt került Kolozsvárról a budapesti egyetem magyar nyelvtörténeti tanszékére, de munkássága túllép szorosabb értelemben vett szaktudományának keretein. Már első nagy műve: „A magyar nyelv bolgár-török jövevényszavai“ kiinduló pontja lett a magyar őstörténet revíziójának és egyúttal ez volt az összehasonlító nyelvtörténet első modern értelemben vett alkalmazása az altáji nyelvészetben. Sikerült neki itt az óbolgár nyelv sajátosságait pontosan meghatározni a magyar nyelvben található ótörök kölcsönszavak segítségével és ezzel szilárd alapot rakott a magyar őstörténeti kutatások alá is, mert míg azelőtt e téren a tudományos munka ködös és sokszor önkényes feltevésekben merült ki, Gombocz megállapításai nyomán tények csoportosultak pontos sorrendben és logikus rendszerben. Biztonsággal lehetett megállapítani annak a bolgár-török műveltségi hatásnak mértékét, idejét és helyét, mely a magyarság kialakulásában és további sorsában oly döntő szerepet vitt. Megállapítást nyert minden korábbi zagyva feltevessel szemben, hogy az a primitív halász-vadász magyar-ugor törzs, mely a magyarság gyökerét alkotja, Krisztus után egy-két századdal egy törökös műveltség büvkörébe került s e hatás eredményeképpen az ugor-magyarság átalakult politikai és harci szervezetbe tömörülő földművelő és állattenyésztő néppé. A török-bolgár földművelési és állattenyésztési szavak gazdagsága és fejlettsége ugyanis igen fejlett kultúrára vallanak és egyáltalán nem kellett az Árpád-korabeli pannoniai szlávokra várnia a magyarságnak, hogy például a szőlőműveléssel, a juh- és méhtenyésztéssel, a gabonatermeléssel megismerkedjék. Mindezeknek a műveltségi tényeknek gazdag ótörök kölcsönszócsoport felel meg a magyar nyelvben, melyet a magyarság sok századdal a honfoglalás előtt vett fel nyelvébe.

E gondolatok természetesen még jobban kidomborodnak Gombocz követőinek, Zichy István grófnak és Németh Gyulának műveiben, de a döntő lökést a nagy magyar nyelvész adta a magyar őstörténeti kutatásoknak, melyek ma is a magyar történelem őskorszakának szilárd vázát alkotják.

Így Öntött életet Gombocz Zoltán a kívülálló számára talán száraznak látszó nyelvtudományba: a laikust elijesztő szóbogarászás mögött a magyar történelem legizgatóbb kérdései nyertek lassanként megoldást és olyan korokba nyertünk bepillantást, melyekről hiányzik minden írásos emlékünkhöz. Tények és folyamatok emelkedtek ki apránként, pontos és biztos választ adva a múltja és jövője iránt mindig lázasan érdeklődő magyarnak.

És e munkásság folytatódott számtalan részlettanulmányban, az árpád kori személynevek, a jászok, az avarok neveinek tanulmányozásával

és különösen a nagyszerű Magyar Etymológiai Szótárban, melyet társzerkesztőjével, Melich Jánossal együtt indított meg és amely most már — legalább is az ő részéről — csonkán maradt ránk. Aki tud e szótárban olvasni és nem ijed vissza a nyelvészek rövidítési rendszerének titkaitól, az előtt a magyar múlt egyszerre megelevenedik: drága nyelvünk szavai, többnyire a legközönségesebbek, mindmegannyi műveltségi tények, egy hosszú magyar múltnak hordozói gyanánt bukannak fel, s ma már ismeretlen, nem is sejtett műveltségi világ, vallás, társadalmi élet alakul ki szemünk előtt, ha módszeresen csoportosítjuk azokat.

Gombocz és Melich szótára különben — bátran állíthatjuk — a leg-tökéletesebb etimológiai szótár minden más nyelvvel való összehasonlításban is. Megtaláljuk benne a szó első előfordulásainak, rokonalakjainak, eredetének és hatásának teljes pontos megjelölését, sőt az ajánlott szómagyarázat biztossági fokát és az ellenkező vélemények idézését is, ami a szerzők tudományos lelkiismeretességének legszebb megnyilatkozása. Nagy tudományos alázatosságnak példája ez, amit megszívlelhetnének azok a nyugati szerzők is, — németek és franciák egyaránt, — akik egyéni elgondolásaikat oly határozott fölényvel erőltetik rá olvasóikra.

De hamis fogalmunk volna nagy halottunkról, ha azt hinnők, hogy ismeretei és műveltsége szaktudományára korlátozódtak. Egyetemes érdeklődésű elméje nem elégedett meg a részletkérdésekkel: mindig felemelkedett az elvi kérdésekig és a budapesti egyetem hallgatói tőle tanulták a nyelvészet elméleti kérdéseinek nehéz és bonyolult rendszerét. A társadalomlélektani irányból indult Wundtról írt tanulmánya óta mindig élénk figyelemmel fordult a nyelvfilozófiai problémák felé és így a német történeti és pszichológiai iskolától eljutott — különösen az újabb időkben — a francia Saussure szinkronikus látásához, mindenütt javítva a külföld nagy mestereit következtelenségeikben, túlzásaikban, mert a szintetikus látás volt ennek a kivételes elmének főereje. Maga is közzétette jelentésanát, mely egyetlen elméleti rendszerezés e téren; tanulmányai a tulajdonnevekről, a mondattan alapfogalmairól, a nyelvtisztaságról bizonyára igen nagy feltűnést és hatást tesznek majd külföldön is, ha hozzáférhetővé tesszük őket magyarul nem tudók számára.

Gombocz világos elméjével, mindig éber érdeklődésével és szédületes memóriájával valóságos fenomen benyomását tette barátaira. Akik érintkeztek vele, ámultak ismereteinek mérhetetlenségén. De tekintete, mely a csúcok felett lebegett, szívesen szállott le a praktikus élet ismereteihez is: Gombocz Zoltán, a legnagyobb magyar nyelvész, kitűnő botanikus is volt és tökéletes — szakács. Viszont az operának kevés oly ismerője volt, mint ő és vendégeit olykor elképesztette spanyol, olasz, francia, német operalibrettók dúdolásával, amit végeláthatatlan Victor Hugo, Goethe, Dante, Leopardi, Rostand, Arany János vagy Ralevala-idézetek váltottak fel.

Gombocz Zoltánban a tudós a legnemesebb értelemben vett úriember műveltségével társult. Szíves, nyílt modorával és ragyogó társalgásával mindenkit meghódított, elsősorban azokat az idegeneket, akik az Eötvös-Collegium vendégei voltak, melynek Gombocz volt második igazgatója. Ezek az idegenek keresve sem találtak volna kitűnőbb vezetőt az előttük ismeretlen magyar világban, de egyúttal aligha találtak ilyen igazán előkelő, magyaros vendégszeretettel, mint az anyagi szempontokkal szemben mindig közömbös magyar tudósnál. A magyar közönség nem is sejtí, milyen nagy nemzeti agitátorát veszítette el abban, aki pedig soha propagandát nem folytatott vagy politikai vitába nem elegendett az idegenekkel, de aki tudta, hogy az idegenre legjobban az igazi magyar értékek megismertetésével lehet hatni, nemzetünk megbecsültetésével.

Mint az Eötvös-Gollegium igazgatója folyatta nagy elődjének, Bartoniek Gézának nevelő programját: olyan tanárnemzedéket igyekezett nevelni, mely szaktudományán túlnyúlva európai kultúrával rendelkezik. A francia, olasz, német és finn kultúrának közvetlen ismeretét nyújtotta az ő igazgatása alatt ez az igazi magyar tanárképző intézet és mint elődje, igyekezett a növendékeket kiemelni szűkös látókörükből az európai keresztény kultúra magaslatai felé.

A külföldi tudományos világban Gombocz Zoltán személye és tudománya általános tiszteletnek örvendett. Berlin meghívta egyik tanszékére és miután a meghívást elhárította, egy évig működött ott mint vendégtanár. A finnek szinte magukénak tekintették és elhalmozták kitüntetésekkel. Svéd- és Észtország is követte a finnek példáját. A Francia Köztársaság becsületrenddel tüntette ki és a budapesti Alliance Française elnökségére kérte fel, a Sorbonne nem egyszer meghívta szakreferensnek a keleti nyelvéstet egyes ágaiban egyedül kompetens tudóst.

De a legnagyobb veszteség minket ért, barátait, akik elvesztettük benne szellemi vezetőnket, akire nyugodt lélekkel bízhattuk magunkat, mert az ő tárgyilagossága és személyi ambícióktól mindig távolálló egyénisége volt az a szilárd talaj, melyre mindig biztosan építhettünk. Egy-egy tréfás megjegyzése vagy velős mondása olykor hosszú visszhangot hagyott lelkünkben és nem egy könyv, tanulmány vagy akció indult ki az ilyen ösztönzésekből, melyek közt e helyen külön rámutathatunk arra, hogy a Magyar Szemle bölcsőjénél is ott állott, s egyike volt azoknak, akik a Magyar Szemlét még megszületése előtt olyannak képelték el, amilyen valóban lett.

Siratják diákjai is, kiknek valóságos atyja volt, anélkül hogy ezt valaha hangoztatta volna: ő volt az evangéliumi alamiznaadó, akinek balkeze nem tudta, mit tesz a jobb és számos fiatal tehetség köszöni emelkedésének, sőt megélhetésének alapjait az ő önfeláldozó segítségének és közbelépésének.

Ízlése sohasem engedte, hogy tehetségével és sikereivel dicsekedjék s így a magyar közvélemény nem igen tudta, milyen nemzeti értéket és valóságos tekintélyt képviselt ez az élte delén lehullott tudományos csillag. Ezt csak azok tudják, akik szorongva kutatják, hol vannak azok a méltó utódok, akik azt az irt, melyet maga után hagyott, méltóképpen betöltik.

ECKHARDT SÁNDOR

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A francia közvélemény megnyugvását angol-német viszony, Németország és ellenfelei álarcos játéka; a francia-orosz szerződés — Pilsudski marsall halálai a memeli kérdés — A velencei olasz-magyar-osztrák tanácskozási a jugoszláv választások

AZ AZ IZGALOM, amely március folyamán Európát elfogta s amely különösen Franciaországban érte el tetőfokát, az utóbbi hetek folyamán kezdett alábbhagyni. Párizsban a tavasz elején, úgy látszik, az a rémhír volt elterjedve, hogy Németország részéről rögtöni támadás — elsősorban légi támadás — fenyegeti a köztársaságot. Pártatlan és nyugodt megfigyelő ennek az abszurd híresztelésnek a legkisebb ténybeli alapját sem találhatta meg, a tény maga azonban jellemző arra a hisztériára, amely egyes európai országok közvéleményét az utóbbi évek eseményeinek hatása

alatt hatalmába ejtette. A stresai konferencia döntései és a népszövetségi Tanács azokat nyomomonkövető határozata bizonyos mértékig megnyugtatták a francia közvéleményt. Azóta pedig két újabb körülmény járult hozzá a felborzolt francia idegek lesimulásához: az angol állásfoglalás fokozatos megszilárdulása és a francia-orosz kölcsönös segélynyújtási szerződés megkötése.

Rendkívül kellemetlen benyomást tett Angliában, amikor rájöttek, hogy a légi paritás, amelyet Németország, Hitlernek Simon előtt tett kijelentései szerint, Nagy-Britanniával szemben elért, nem a tulajdonképpeni Nagy-Britanniára, az úgynevezett Egyesült Királyságra vonatkozik, hanem az egész birodalmi légi haderőre, beleértve a Dominionok légvédelmi eszközeit, ami annyit jelent, hogy a Német Birodalom légi hadereje tulajdonképp már ma is kétszerese Nagy-Britannia mai légvédelmi eszközeinek. Annak idején, amikor a múlt év novemberében Winston Churchill a parlamentben rámutatott a német felfegyverkezés valódi arányaira, Baldwin hivatalos adatok alapján erélyesen megcáfolta ennek az intranzigens németellenes nacionalistának az adatait. A konzervatív vezérnek a kormány nevében tett kijelentései szerint a kormány sohasem fogja megengedni, hogy a Brit Birodalom védelmi eszközeit Németországi túlszárnyalják. Angliában most tehát a német légi felfegyverzést fenyegető veszedelemnek tekintik és MacDonald a parlament előtt kötelezettséget vállalt arra, hogy Baldwin múltévi ígérését a mai helyzethez alkalmazva beváltják. Ez annyit jelent, hogy az Egyesült Királyság légi haderejét egy éven belül meg kell háromszorozni. Baldwin, a Tanács Lordelnöke, bejelentette az Alsóházban, hogy a legrövidebb időn belül 1500 hadilégiárműje lesz a Királyságnak, ugyanannyi mint Franciaországnak, mert Hitler bejelentése szerint Németország ezt a paritást akarja elérni.

Bármi legyen is a parlament különböző pártjainak és a közvélemény különböző frakcióinak felfogása a Németországgal szemben követendő politikáról, — mint tudjuk, vannak egészen pacifista áramlatok, — mind a parlament, mind a brit közvélemény egyöntetű lelkesedéssel fogadta a kormánynak a légvédelem kiterjesztésére vonatkozó terveit és kijelentéseit. Még közelebről érintette az angol közvéleményt az a hivatalosan megerősített hír, hogy Németország tizenkét tengeralattjárót rendelt meg s hogy ezek hat hónapon belül készen is lesznek. Amilyen közömbösséggel vagy csak távoli érdeklődéssel figyelte az angol közvélemény Németország katonai felfegyverkezését vagy az osztrák kérdés változatait, olyan felháborodással hördült fel arra a hírre, hogy az egyszer elpusztított tengeralattjárók, amelyekkel alig húsz évvel ezelőtt a Német Birodalom Angliát a kiéheztetés veszélye elé állította, ismét életrekelnek. Minthogy Hitler kancellár állandóan hangsúlyozza, milyen nagy súlyt helyez az angol-német együttműködésre, — ez már a „Mein Kampf“-ban is lefektetett szilárd elméleteinek egyike és a Führer nagyon következetesen ragaszkodik e nagyszabású művében előadott eszméjéhez — valóban nem lehet azt mondani, hogy szerencsés gyakorlati megvalósítása volt ennek az elméletnek a flotta-felszerelés megkezdése és a tengeralattjárók megrendelése, mielőtt még Angliával azokat a tengeri felszerelési tárgyalásokat meg nem kezdték, amelyekre nézve Hitler Simonnal Berlinben annakidején megegyezett. Az angol fölényes hidegvért jellemző nyugalommal és mérséklettel MacDonald miniszterelnök kijelentette, hogy e nyilvánvaló „udvariatlanság“ dacára a brit kormány továbbra is hajlandó a tengeri felszerelésekről a tervezett megbeszéléseket megtartani.

Amint azonban azt MacDonald miniszterelnök egy cikkében, később nagy alsóházi vitában tartott beszédében kifejezésre juttatta, Nagy-Britannia

politikája mind határozottabban a stresai deklarációban és a genfi tanács-határozatban kifejezett alapelveken és tételeken épül fel. Ezeket a tételeket a súlyos betegségéből nemrég felépült Eden lordpecsétőr még pontosabban körülírta egy legutóbbi beszédében. Minden eddiginél erősebb hangsúllyal mutatott rá a lordpecsétőr arra, hogy Anglia tudatában van azoknak a határozott kötelezettségeknek, amelyeket a Népszövetségi Egyességokmány a tagokra hárít, azaz az Egyességokmány 15. és 16. cikkelyéből következő szankciós kötelezettségeknek. Kijelentette, hogy bár Anglia nem ellensége semmiféle más európai nemzetnek, kell hogy „ellensége legyen mindazoknak, akik erőszakkal igyekeznek megbontani a békét. Mindig a kollektív rendszer mellé fogunk állani“ — folytatta — „olyan népekkel szemben, amelyek a hatalmi rendszerhez való visszatéréssel akarják megbontani a békét.“ Annak jellemzésére, hogy az eddig oly puha és változékony angol állásfoglalás milyen mértékű megmerevedésen ment keresztül, semmi sem alkalmasabb, mintha szemügyre vesszük, milyen kevés ellenséges érzületet, sőt milyen helyeslést váltott ki Angliában a francia-orosz szerződés megkötése, amelynek egy évvel ezelőtt még a gondolatát is a legnagyobb ellenérzéssel fogadta a brit kormány.

Éppen úgy, mint Németország politikájában, Angliában, sőt az angol-francia-olasz front politikájában is kétféle egymás mellett megálló, sőt egymást kiegészítő állásfoglalás állapítható meg. Németország részéről a Führertől kezdve minden illetékes tényező, még a leghevesebbvérű porosz miniszterelnököt is beleértve hangoztatja, hogy a Birodalom nem akar háborút, célja csak az, hogy mentesítse magát attól a megszegényítő helyzetől, amelybe a versaillesi szerződés és a hatalmak megnemtartott ígéretei hozták. A békés hajlandóság hangoztatása mellett folyik Németországnak készenlétbe — katonai és politikai készenlétbe — helyezésének a politikája. A felfegyverkezés terén imponáló az, amit Németország hadi ipara relative rövid időn belül létre tudott hozni és amiről ma már teljesen nyíltan beszélnek a Birodalom vezetői. Diplomáciailag pedig igyekeznek Lengyelország barátságát biztosítani, Jugoszláviát mindközelebb hozni Németországhoz, Ausztria felé a feszültséget enyhíteni, a nagyhatalmak felé pedig megegyezést létrehozni a Keleten egyszerű megnemtámadási szerződések kötése által, a Nyugaton pedig a február 3-1 londoni deklarációban javasolt locarnói légügyi egyezmény megkötésének szorgalmazása által.

Ezzel szemben Nagy-Britannia és az ő nyomán vagy vezetése alatt a többi vele közelebről együttműködő állam, szintén kétféle politikai arcot mutat. Az egyik arc mindinkább marciálissá kezd válni. (Már mint Nagy-Britannia arca, mert hiszen Franciaországé sohasem szűnt meg marciáHs lenni.) A készülődés már annyira megy Angliában, hogy vannak, akik a kötelező katonai szolgálat bevezetéséről kezdenek beszélni. Habár Anglia maga aktíve nem vesz is részt Franciaország paktumpolitikájában, nyilvánvaló, hogy barátságos és helyeslő figyelemmel kíséri azokat a törekvéseket, amelyeket Franciaország aziránt fejt ki, hogy egy úgynevezett kollektív biztonsági szisztémát építsen fel Európában. A kollektív biztonsági rendszer láncszemei a francia-olasz megegyezés, a francia-szovjet szerződés, a cseh-szovjet szerződés, a kisantant-szövetség, a Balkán-szövetség, amelyek a cseh-szovjet szerződés és a valószínűleg kötendő román-szovjet egyezmény útján egy rendszerbe foglaltnak. Laval varsói látogatásának célja éppen az volt, hogy Lengyelországot is sikerüljön ennek a rendszernek megnyerni, illetőleg a francia-lengyel szövetség alapul vételével ismét Franciaországhoz közelebb hozni. Az egész kollektív biztonsági rendszer azonban valójában mégsem egyéb, mint hatalmas koalíció Németország bekerítésére azzal a

céllal, hogy oly hatalmas túlsúlyt mutassanak a német néppel szemben, amely megértesse vele, hogy az erőszak politikája helytelen és a mai rezsim megbuktatása után a megegyezés és leszerelés útjára vigye őket. Ezzel a bekerítési és, hogy úgy mondjuk, békés legyőzetési politikával egyidejűleg Nagy-Britanniának, Franciaországnak vagy akár Szovjet-Oroszországnak a felelős tényezői minden egyes alkalommal hangoztatják — s ebben természetesen az angolok járnak elől, — hogy nem céljuk Németország bekerítése, helytelenítenek minden ilyen szövetségi politikát; céljuk az, hogy nyitva tartsák a kaput Németország visszatérésére a Népszövetségbe és a békés biztonsági politikának Németországgal egyetértésben való kiépítésére. Ezt hangoztatta MacDonald, ezt mondja minden nyilatkozatában Laval, erre mutat rá a moszkvai francia-orosz találkozás kommunikéje. Ez az, amit politikai álarcos játéknak nevezhetünk. A „si vis pacem para bellum“ elvének a legnagyobb fokon való megvalósítása oly módon, hogy végül a „pax“ eltűnik és csak a „bellum“, amire készülnek, marad meg.

A francia politika az utolsó három hét folyamán rendkívüli kitartással és céltudatossággal szorgalmazta az orosz szövetség megnyerését. Az első államférfi, aki ezt az ideát felkarolta és nagy tevékenységgel támogatta, Edouard Herriot volt, aki kevéssel bukása után nagy kísérettel utazott Moszkvába, hogy az alapjait rakja le egy francia-orosz közeledésnek. A negyven év előtti politikához való visszatérésnek egyik oka a francia-lengyel viszony lassú elhidegülése volt s itt nem szabad elfelejtenünk, hogy Herriot maga mindig lengyel-ellenes volt. Még Hitler uralomrajövetele előtti időkből emlékezhetünk rá, hogy egy európai háború veszélyét általában a lengyel korridor kérdése körül látták. A francia államférfiak szerint pedig nem lett volna mód arra, hogy a francia poilu-t Németország elleni háborúba lehessen vinni — Pomeránia miatt. Így a lengyel-francia szerződést egy bizonyos mértékig kellemetlen tehernek tekintették, nem lévén benne biztosak, vajjon adott esetben — azaz német támadás esetén a korridor ellen — képesek lennének-e a francia hadsereget a Rajnán átvinni. Ezért kezdtek más alternatívát keresni, más szövetségest a Keleten. Minthogy ez az elég nyilvánvaló eltávolodás a lengyel szövetségestől, amelynek különben gazdasági és pénzügyi következményei is voltak, amennyiben a francia pénzpiac mindjobban elzárkózott Varsóval szemben, magával hozta azt, hogy Pilsudszki marsall és környezete, azaz a lengyel kormány, igyekeztek olyan taktikához folyamodni, amely Lengyelországot mentesítse nagy nyugati szövetségesétől való függő viszonyától. Hitler uralomra jutása után ez a processzus rendkívüli mértékben meggyorsult. A kommunistáknak fenntartás nélkül helyeseltető és egészséges üldözése a Birodalom területén, magával hozta a két rendszer és két állam fokozatos elhidegülését. Német politikusok és katonák ugyan tagadták ennek a fejlődésnek a szükségszerűségét, azonban minden politikai ítélőképességgel bíró ember már akkor, az első pillanattól kezdve megállapíthatta, hogy Berlin és Moszkva között a fonalat egyelőre jóvátehetetlenül elvágták. A következő lépés tehát az volt, hogy Moszkva mind nagyobb intenzitással felelt a francia közeledésre és kereste a megegyezési lehetőségeket úgy Franciaországgal, mint a Franciaországhoz közelálló kisantant államokkal. Litvinoff a leszerelési konferencián fokozódó élességgel fordult Németország ellen; a teljesen Moszkva befolyása alatt álló Törökország pedig aktív részt vett a Balkán-antant megalkotásában, amelynek egyik célja szintén Franciaország, illetve szövetségesei hatalmi pozíciójának megerősítése volt. A lengyelek és Hitler azonban fürgébbek voltak. A Führer „Mein Kampf“ című könyvében lefektetett elvéhez képest, amely szerint Keleten előbb ideiglenes nyugalmat kell teremtenie, hogy teljes lendülettel hozzáláthasson a Birodalom

megszervezéséhez és felfegyverzéséhez és amely szerint a nem német-ajkú, tehát „völkisch“ nem a németiséghez tartozó területekért nem hajlandó küzdelmet folytatni vagy kockázatot vállalni, uralomra jutása után egy éven belül létrehozta a német-lengyel megegyezést. Ennek a szerződésnek taktikai előnyei mindkét állam számára nyilvánvalóak. Lengyelország elérte azt, hogy a legveszélyeztetettebb frontján tízévi nyugalmat biztosítottak számára. Megszűnt tehát az a veszedelem, amely miatt folyton Franciaország segítségét kellett volna igénybe venni, pedig erről nyilvánvalóvá lett, hogy nem szívesen adják. Minthogy az 1934 január 26-i berlini egyezmény nem áll ellentétben a francia-lengyel szövetséggel, Lengyelország nyugodtan állíthatta, hogy ez számára nyereséget jelent anélkül, hogy politikája változott volna. Függetlenítette tehát magát s ezzel tényleg megalapozta nagyhatalmi pozícióját, amelynek elérése álmai netovábbja volt. Németország számára pedig csak ideiglenes lemondást jelentett: azt az átmeneti nyugalmat, amely a Führer elgondolásának végrehajtását megengedi és szabad kezet ad minden más irányban: Ausztria, Litvánia, s a felfegyverzés felé.

A francia-orosz és cseh-orosz szerződés megkötése, amelyet valószínűleg nyomon fog követni a román-orosz szerződés, ezek után már csak idő és formulák kérdése volt. Mentői fenyegetőbbben rajzolódott ki a láthatáron a megerősödött és felfegyverzett Németország sziluettje, annál gyorsabbá vált a megijedteknek egymáshoz való közeledése. Simon berlini látogatása és Eden találkozása Stalinnal Moszkvában, létrehozta azt a légkört, amelyben már Anglia is barátságosan nézte a francia-orosz barátkozást. A tárgyalásokba csak egy mozzanat hozott fennakadást: az oroszoknak az a követelése, hogy a kötendő szerződés szerint harmadik állam nem provokált támadása esetén (harmadik állam alatt mindig Németország értendő) a szerződő felek azonnal kötelesek a megtámadott segítségére sietni. A francia közvélemény tekintélyes része és a kormány is, nagyon helyesen, nem akart ehhez a megoldáshoz hozzájárulni, amely a szövetség egész terhét Franciaországra hárítaná, mert hiszen Szovjet-Oroszországot ma egyrészt a földrajzi távolság miatt, másrészt az orosz vasutak és hadsereg helyzeténél fogva nem tekintik teljes értékű katonai szövetségeseknek. De még ha ez a körülmény nem forgott volna is fenn, Franciaországnak az automatikus segélynyújtási klauzula elfogadása esetén a veszéllyel kellett volna számolnia, hogy, ha Németország megtámadja Oroszországot, rögtön köteles lett volna a Rajnán át a Birodalom ellen támadást intézni. Ezáltal pedig a Locarnót garantáló hatalmakat abba a kényszerhelyzetbe hozta volna, hogy Németország oldalán Franciaországot kellett volna megtámadniok. A francia-orosz szerződés szövege ezeket a veszélyeket elhárította, amennyiben a szövetségi szerződést teljesen a népszövetségi Egyességokmány keretei közt építette fel. Ezek szerint a szövetségesek az Egyességokmány 15. és 16. cikkelyeiben foglalt szankciós paragrafusok alapján kötelesek egymásnak nem provokált támadás esetén segélyt nyújtani. A támadás tényét és a támadó felet a népszövetségi Tanácsnak kell a szerződés és az Egyességokmány szerint megállapítania, és ehhez képest megfelelő szankciók alkalmazását ajánlania. De ha a Tanács valamilyen okból nem jut egyhangú döntéshez, akkor — ez az új szöveghez csatolt jegyzőkönyv megállapítása — a szerződő felek kötelesek egymást a stipulált katonai segítségben részesíteni. Sir John Simon angol külügyminiszter az alsóházban a hozzáintézett kérdésre pedig kategorikusan kijelentette, hogy ilyen segélynyújtás esetében, azaz ha ilyen körülményekből kifolyólag Franciaország köteles lenne megtámadni Németországot, Angliának Locarnóban vállalt kötelezettsége nem éled fel.

A francia jobboldal ugyan nem fogadta nagy örömmel a Szovjettel kötött megegyezést, azonban félelme nagyobb Németországtól, mint a kommunista veszélytől. Különben nem látszik valószínűtlennek, hogy Laval moszkvai tartózkodása alatt garanciákat kapott aziránt, hogy a szovjet kormány meg fogja fékezni a III. Internacionále felforgató propagandáját Franciaországban, különösen a francia hadseregben. Hiszen a francia hadsereg harckészségének fenntartásában a Szovjet is érdekelve van most már. Laval moszkvai tárgyalásainak programja ezen a ponton kívül a Szovjetnek nyújtandó újabb ipari kölcsönre, a szovjet-lengyel és a francia-lengyel viszony alakulására, a francia-szovjet szerződés végrehajtásának alternatív körülményeire, a cseh-szovjet szerződés tartalmának és végrehajtásának körülményeire terjedt ki. A cél mindenesetre az, hogy Oroszországot lehetőleg minden érdekszálával a francia politikához fűzzék, nehogy valamilyen módon megtalálja a Berlin felé visszavezető utat. S ez az a pont, ahol a francia és a lengyel érdek találkozik. Lengyelország számára a francia-orosz kölcsönös segélynyújtási egyezmény, ha neki magának nem kell hasonló szerződést kötnie Oroszországgal, tehát nem köteles orosz csapatokat átengedni területén, még mindig sokkal előnyösebb, mint volt a rapallói és berlini német-orosz szerződés, amely a lengyel államot két ellensége között harapófogóban tartotta.

TÖRTÉNELMÉNEK ebben a kritikus időpontjában Lengyelországot rendkívül nagy, túlzás nélkül pótolhatatlan veszteség és gyász érte: a lengyel állam tulajdonképpen megalkotója, létrehozója, a lengyel egység és nagyság legteljesebb inkarnációja, Pilsudszki marsall aránylag fiatalon, szervezetét régen pusztító gyilkos kórnak esett áldozatul. Az egész művelt világ nemcsak mély részvétellel fordult a százötven évi szenvedés után újrélédt lengyel nemzet felé, hanem bámulattal és hódolattal adózott a nagy katona, a nagy államférfi, a nagy ember emlékének. Magyarország és a magyarság különös bensőséggel vette ki részét a testvémemzetnek nagy gyászából, tudatában annak, hogy a marsallban a magyarság egyenes és őszinte, nagyhatalmú és nagyértékű barátját veszítette el.

A Lengyel Birodalomnak a több oldalról ráható nyomás alatt nem lesz könnyű megtalálnia politikájának helyes folytatását. S még nehezebbé vált számára ez a feladat azáltal, hogy a nagy tekintély, akinek árnyékában a felmerülő kérdések bármely megoldását el lehetett fogadtatni a közvéleménnyel, éppen ebben a kritikus pillanatban vált ki az élők sorából. A nagyhatalmak valószínűleg erős, bár barátságos nyomást fognak gyakorolni Varsóra, hogy közelebb hozzák politikájukhoz. Másrészt a lengyel kormánynak is számba kell venni azokat a veszélyeket, amelyekkel a Németországtól való eltávolodás vagy szakítás politikája járhat. Hiszen ha más nem, ott van a litván-kérdés, amelyben Lengyelország érdekei sokban azonosak Németországéival és merőben ellentétesek Oroszországéival. Litvániát Németország elleni politikájában nyilvánvalóan Moszkva támogatja. A Memel státutum kérdésében, amelyet Litvánia a nagyhatalmak garanciája dacára megszegett, majdnem teljes mértékben a Német Birodalomnak van igaza. S ha a kovnoi kormány nem érezné maga mögött Oroszország támogatását, kétségtelenül végrehajtaná vállalt kötelezettségeit s ezzel mindenesetre enyhítené a német-litván feszültséget.

A NAGYHATALMAK, elsősorban természetesen Olaszország, mint legközvetlenebbül érdekelt és meghívó hatalom, nagy körültekintéssel igyekeznek előkészíteni a stesai deklarációban elhatározott római konferenciát, A stesai kommuniké szerint a nagyhatalmak, attól a kívánságtól vezet-

tetve, hogy Ausztria függetlenségét biztosítsák, megegyeztek, hogy a római francia-olasz jegyzőkönyvben felsorolt kormányok képviselőit Összehívják azzal a céllal, hogy középeurópai megegyezést kössenek. Ennek a konferenciának a dátuma még nincsen megállapítva, de az 1934 márciusi jegyzőkönyv aláírói, Olaszország, Magyarország és Ausztria képviselői Velencében május elején megbeszélésre gyűltek össze, hogy állásfoglalásukat a javasolt római középeurópai értekezlet szempontjából megállapítsák. Suvich olasz külügyi államtitkár, Kánya magyar és Berger-Waldenegg osztrák külügyminiszter háromnapos tárgyalása után úgylátszik, sikerrel hangolták össze különböző álláspontjaikat. Bár nem tartozik a konferencia megállapított programjai közé, alig lehet kétséges, hogy valamilyen formában a békeszerződések katonai határozmányainak megszüntetése, illetve Ausztria, Magyarország és Bulgária katonai egyenjogúságának elismerése is fel kell hogy merüljön a római értekezlet tárgyalásai folyamán. Középeurópai megegyezés nem képzelhető el általános biztonsági keret nélkül. Márpedig a stresai kommüniké a katonai egyenjogúság kérdését megoldandónak tartja szintén az általános biztonsági keretben. Ausztria csak olyan egyezményt fogadhat el, amely függetlenségét minden irányban biztosítja, míg Magyarország nyilvánvalóan semmi körülmények között nem mehet bele kölcsönös segélynyújtási egyezményekbe, ha egyenjogúsági erkölcsi jogának elismerését ehhez a feltételhez akarná kötni. Minden magyar ember nagy elégtétellel állapíthatta meg a velencei összejövetel alkalmából, hogy Magyarország Mussolini barátságára és lojális támogatására a legteljesebb mértékben számíthat. Ez a tudat nyugalmat és erőt ad arra, hogy a nem könnyű helyzetben a nemzet különös aggodalom nélkül tekintsen a bekövetkezendő diplomáciai tárgyalások elé, amennyiben azok más államok csökönyössége miatt egyáltalában létre jönnek.

A római konferencia időpontjának folytatólagos elhalasztása a mai körülmények között úgylátszik Jugoszlávia bizonytalan belső helyzetére vezethető vissza. A május 5-én lefolytatott általános választás, bár a jugoszláv választási törvény szerint nagy parlamenti többséget biztosít a kormánynak, a régenstanács és Jeftic politikájának számára határozott vereséget jelentett. A 3.800.000 választó közül csak 73%, azaz kerek számban 2.800.000 szavazott le, ebből a kormánylista kerekén 1.700.000-et, Macsek listája pedig 1.000.000 szavazatot kapott. Ha tekintetbe vesszük azt az egészen példátlan terrort, amelyet a kormány alkalmazott, akkor Macsek és az egyesült ellenzék sikere Horvátországban és Dalmáciában nemcsak a horvátok bátorságának és ellenálló erejének gyönyörű bizonyítéka, hanem súlyos erkölcsi veresége Jeftic kormányának. A régenstanács és Jugoszlávia miniszterelnöke a király tragikus elhunytja után nem találták meg azt a helyes politikát, amely alkalmas lett volna arra, hogy új, harmonikusabb egységbe forrassa a szerb, horvát és szlovén népeket. Pedig ehhez a marseillei tragikus események után a kisebbségi vezérek lojális részvétel és hűségnyilatkozatai megnyitották az utat, ha a másik oldalon államférfiúi belátással és európai szellemmel találkoztak volna.

OTTLIK GYÖRGY